

ביאורים

הענווה היא מידה שהופכת להיות תכונת נפש. כמו כל המידות היא מתבטאת גם במעשים חיצוניים. כמו שאדם חכם אומר דברים חכמים, אבל לא זה מה שהופך אותו להיות חכם. גם אם פיו לא היה מפיק דברי חכמה אלא היה שותק - עדיין היה חכם. דברי החכמה שהוא אומר הם רק פועל יוצא מהיותו חכם. כך גם אצל העניו. קודם כול הוא עניו, והדבר מתבטא כמובן גם במעשיו. מעשים של ענווה אינם בהכרח מעידים על ענווה, אבל העניו בהכרח יתנהג גם במעשיו בענווה. על דבר זה אנו אומרים בכל בוקר לפני תפילת שחרית - "לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי". אדם שיש לו יראת שמים והוא בעל ענווה, נוהג כך בינו לבין ה' ובינו לבין עצמו, וכך גם בהתנהגותו בציבור, הוא פועל בצורה הכי כנה ואמיתית. העניו גם לא ייפגע אם יעליבו אותו. אמנם הוא חש שהיה כאן עלבון, הוא איננו אדם ללא רגשות, אך אינו נפגע באופן אישי. אין לו סיבה להיעלב. אם הוא באמת עשה משהו לא כשורה, הוא ישמח באמירה כי סוף סוף הוא יכול לתקן, ואם התכוונו להעליב אותו על מנת לפגוע בו, הוא יודע שהעלבון אינו כלפיו אלא כלפי מי שעשה אותו כך - הקב"ה. הוא נעלב, אבל לא עולב בחזרה, כי הוא לא לוקח את הדברים לפן האישי. ודאי שגם לא ישנא את זולתו בגלל ניסיונו לפגוע.

הרחבות

מעלת השתיקה

בְּזֶלְעָהוּ חָסַר לֵב - וְאִישׁ תְּבוּנוֹת יַחֲרִישׁ. המלבי"ם מסביר מדוע בפסוק זה כתוב שמי שבו זרעהו נקרא חסר לב, ואילו בהמשך הספר [יד, כא] הוא נקרא חוטא: "וכל אחד נלמד מענינו, שם מדבר שמבזהו בלא סבה וזה חוטא נגד חקי החכמה, ופה מדבר אם רעהו בזה אותו תחלה שבזה אינו חוטא רק שהוא נגד חקי הבינה" [משלי יא, ב].

גבורה פנימית

הַנְּעֻלְבִים וְאֵינָם עוֹלְבִים... וְאֵהָבִיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בַּגְּבֻרָתוֹ. הרב קוק מבאר שאין כוונת חז"ל שהאדם "ימחק" את נטיותיו הטבעיות: "לא אמר מי שמעליבים אותם ואינם עולבים, כי אז היה אפשר להכניס בכלל גם אותן שהושפלה נפשם עד למדריגת ההמתה הרוחנית, באופן שהחוש המרגיש את רגשי ההנאה של הכבוד ורגשי הצער של העלבון נתטמטם אצלם, ובאמת לא זוהי דרכה של תורה, כי אם שהנשמה תהיה חזקה, כוח החיים יהיה במילואו, הרגש של הרגשת הכבוד ומכאוב העלבון הטבעי יהיה במלא בנינו הנפשי, במדה הראויה לאדם מצד צלם אלהים אשר לו, המופיעה על מעלת נשמתו שהיא כבודו אבל בכל המעמק של ההרגשה הברורה בצער העלבון, עד שהם נעלבים, בכל זאת רגש המוסר ואהבת הבריות, גם אותם שהעונו את דרכם והעבירו את הדרך עליהם, הוא חזק כל כך עד שהם אינם עולבים, דוקא עם אותו המכאוב הגדול שנפשמ מצעירות בעלבונם הם משתמשים בו לעצור ברוחם, שלא להיות הם מוזיקים ומכאיבים את אחרים אף על פי שהם עולביהם עצמם. זאת היא גבורת הקודש של החיים" [עין איה שבת ט, פג].

לעילוי נשמת חנה בת מג'ודה ע"ה

'גריוא', בשלה לו כמות גדולה ביותר (כפי המקובל בא"י כיגריוא). אמר לה הביאי לי שני אבטיחים הלכה והביאה לו שני נרות. אמר לה לכי ותשברי אותם על 'רישא דבבא' (= ראש השער) היה יושב החכם התנא בבא בן בוטא באותה שעה ודן דין (חשבה האשה שבעלה התכוון ליבא בן בוטא). הלכה ושברה את הביצים על ראשו. אמר לה החכם 'מה זאת עשית?'. אמרה לו: 'כך ציווני בעלי'. אמר לה החכם וכו'. **מִרְיֵשׁ הָיָה אֲמִינָא וכו'.** מתחילה הייתי אומר 'אני ענוותן', אך מאז שראיתי את ר' אבא מהעיר עכו שאמר בדרשתו טעם הלכה מסוימת והמתורגמן (שתפקידו להשמיע בקול את דברי החכם לצבור) בתרגומו אמר טעם אחר ור' אבא לא הקפיד עליו, אמרתי: 'לא ענוותן אני'.

וְהָיָה דְבָרָנוּ עַד הַנָּה מַעֲנוֹת הַמְחַשְׁבָּה, נְדַבֵּר עִתָּהּ מַעֲנוֹת הַמַּעֲשֵׂה, וְהִיא תִתְחַלֵּק לַאֲרֻבְעָה חֻלְקִים, בְּהִתְנַהֵג עֲצָמוּ בְּשִׁפְלוּת, בְּסָבוּל הַעֲלֻבוֹנוֹת, בְּשִׂנְאָה הַרְבּוֹנוֹת וּבְרוּחַ מִן הַכְּבוֹד, בְּחֻלְקַי כְּבוֹד לְכָל.

הָאֶחָד הוּא בְּהִתְנַהֵג בְּשִׁפְלוּת וְזֶה רְאוּי שִׁיְהִיָּה בְּדַבּוּרוֹ, בְּהִלְכִיתוֹ, בְּשִׁבְתוֹ וּבְכָל תְּנוּעוֹתָיו.

הענווה
במעשה וארבעת
חלקיה (הנהגה
בשפלות, סבילת
העלבונויות,
שנאת השררה,
חילוק כבוד
(לכל)

דַּבּוּרוֹ - אָמְרוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (יומא פו ע"א), "לְעוֹלָם יִהְיֶה דַּבּוּרוֹ שֶׁל אָדָם בְּנַחַת עִם הַגְּרִיזוֹת", וּמִקְרָא מְלֵא הוּא (קהלת ט, יז), "דְּבָרֵי חֻכְמִים בְּנַחַת נְשָׁמְעִים". צָרִיף שִׁיְהִי דְבָרָיו דְּבָרֵי כְבוֹד וְלֹא דְבָרֵי בְּיָזוֹן. וְכֵן הוּא אֹמֵר (משלי יא, ב), "בְּזֶלְעָהוּ חָסַר לֵב", וְאֹמֵר (שם יח, ג), "בְּבוֹא רִשְׁעֵי בָּא גַם בּוֹז".

בְּהִלְכִיתוֹ - אָמְרוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (סנהדרין פח ע"ב), "שְׁלַחוּ מִתָּם, אִיזְהוּ בֶן הָעוֹלָם הָאֵל? עֲנוּתוֹן וְשִׁפְלָה בְּרָךְ, שִׁיף עֵיל, שִׁיף נֶפֶק". וְלֹא יֵלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה וְלֹא בְּכַבְדוֹת גְּדוֹל עֶקֶב בְּצַד גְּדֹל, אֶלָּא כְּדָרְךָ פֶּל הוֹלֵךְ לְעֶסְקָיו. וְכֵן אָמְרוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (ברכות מג ע"ג), "כָּל הַהוֹלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, כְּאִלוּ דוֹחֵק רִגְלֵי הַשְּׂכִינָה", וְכַתִּיב (שעיה י, ג), "וְרַמְיֵי הַקּוֹמָה גְּדָעִים".

בְּשִׁבְתוֹ - שִׁיְהֵא מְקוּמוֹ בֵּין הַשְּׁפֵלִים וְלֹא בֵּין הַרְמִים, וְהוּא גַם פֶּן מִקְרָא מְלֵא (משלי כה, ו), "אֵל תִּתְהַדֵּר לְפָנַי מִלֶּךְ וּבְמִקּוֹם גְּדֹלִים אֵל תִּעְמָד" וגו'. וְכֵן אָמְרוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה בְּיִקְרָא רַבָּה (א, ה), "הִרְחַק מִמְּקוֹמְךָ שְׂנִים וְשִׁלְשָׁה מְקוֹמוֹת וְשֵׁב עַד שִׁיאֲמָרוּ לָךְ עֲלֶה. וְאֵל תִּעְלֶה" שִׁיאֲמָרוּ לָךְ רַד". וְעַל כָּל הַמְּקוּטִין עֲצָמוּ אָמְרוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (בבא מציעא פה ע"ב), "כָּל מִי שֶׁמְּקוּטִין עֲצָמוּ עַל דְּבָרֵי תוֹרָה בְּעוֹלָם הַזֶּה נַעֲשֶׂה גְדוֹל לְעוֹלָם הַבָּא", וְנִכְנָד זֶה אָמְרוּ (ילקוט שמעוני יחזקאל רמז סא), "הַסֵּר הַמְצַנְפֵת וְהָרֵם הָעֶטְרָה" (יחזקאל כא, לא) - "כָּל מִי שֶׁהוּא גְּדוֹל בְּעוֹלָם הַזֶּה קֵטָן בְּעוֹלָם הַבָּא", וּמִנַּהֲ - לְהַפֵּךְ - מִי שֶׁהוּא קֵטָן בְּעוֹלָם הַזֶּה, זְמַן גְּדֻלָּתוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, וְאָמְרוּ (סוטה ה ע"ב), "לְעוֹלָם יִלְמַד אָדָם מִדַּעַת קוֹנוֹ, שֶׁהָרִי הַנִּיחַ הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא כָּל הָרִים וְגִבְעוֹת וְהַשְּׂרָף שִׁכְנִיתוֹ עַל הַר סִינַי", וְזֶה מְפָנֵי שִׁפְלוּתוֹ, וְכֵן אָמְרוּ (ראש השנה יז ע"ב), "לְשִׁאֲרֵי תַּחֲלָתוֹ" (מזכח ז, יח) - 'לְמִי שֶׁמְּשִׁים עֲצָמוּ כְּשִׁירִים".

הַחֻלְקַי הַשְּׁנַיִ הוּא סְבִילַת הַעֲלֻבוֹנוֹת. וְהָיָה בְּפָרוּשׁ אָמְרוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (ראש השנה יז ע"א), "לְמִי נוֹשֵׂא עוֹוֹן? לְמִי שְׁעוֹבֵר עַל פְּשָׁע". וְאָמְרוּ עוֹד (שבת פח ע"ב), "הַנְּעֻלְבִים וְאֵינָם עוֹלְבִים, שׁוֹמְעִים חֶרְפָתָם וְאֵינָם מְשִׁיבִים, עֲלֵיהֶם הַכְּתוּב אֹמֵר (שופטים ה, לא), "וְאֵהָבִיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בַּגְּבֻרָתוֹ".

וְסַפְרוּ מִגְּדֵל עֲנוּתוֹ שֶׁל בְּבָא בֶן בּוּטָא, זֶה לְשׁוֹנָם (נדרים טו ע"ב), "הוּא בֶר-בְּבָלָה דְסָלִיק לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל, נְסִיב אֶתְתָּא, אָמַר לָהּ, בְּשִׁילִי לִי תְרִי טְלַפִּי וְכו', אָמַר לָהּ, זִילִי אֵייתִי לִי תְרִי בּוּצִינִי, אֶזְלַת וְאֵיתִי לִיָּה תְרִי שְׂרָגִי, אָמַר לָהּ, זִילִי תְבָרִי יְתָהוֹן עַל רִישָׁא דְבְּבָא. הוּא יְתִיב בְּבָא בֶן בּוּטָא וְדָאִין דִּינָא, אֶזְלַת וְתִבְרַת יְתָהוֹן עַל רִישִׁיָּה, אָמַר לָהּ, מָה הָדִין דְּעִבְדְּתָ? אָמְרָה לּוּ, כֶּךָ צֻנְיָ בַעֲלִי, אָמַר עֲשִׂית רְצוֹן בְּעֵלָךְ, הַמְּקוֹם יוֹצִיא מִמֶּךָ שְׁנֵי בָנִים כְּבָבָא בֶן בּוּטָא"

וְהֵלֵל כְּמוֹ כֵּן סַפְרוּ מִרְבַּ עֲנוּתָנוֹתָ בְּמִסְכַּת שְׁבַת (ל ע"ב), זֶה לְשׁוֹנָם, "תְּנוּ רַבְּנָן, לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם עֲנוּתוֹן כְּהַל" וְכו', וְנִרְבִּי אֶבְהוּ אַחֲרֵי רַב עֲנוּתוֹ מִצָּא שְׁעֵדָן לֹא הִגִּיעַ לְהִיּוֹת רְאוּי לִיקְרָא עֲנֵן, זֶה לְשׁוֹנָם (סוטה מ ע"א), "אָמַר רַבִּי אֶבְהוּ, מִרְיֵשׁ הָיָה אֲמִינָא עֲנוּתָנָא אָנָּא, פִּינּוּ דְחֻזִּינָא לְרַבִּי אֶבְבָּא דְעָכוּ, דְאָמַר אִיהוּ חַד טַעְמָא, וְאָמַר אֲמוּרִיָּה חַד טַעְמָא וְלֹא קִפִּיד, אֲמִינָא, לָאו עֲנוּתָנָא אָנָּא".

בָּא גַם בּוֹז - דֶּרֶךְ הַרְשַׁע לְבוֹזוֹת אַחֲרֵים. שְׁלַחוּ מִתָּם - שְׁלַחוּ מֵא"י לְבַבֵּל. שִׁיף עֵיל, שִׁיף נֶפֶק - מִתְּכוּפָף וְנִכְנַס מִתְּכוּפָף יוֹצֵא (דָּרֵךְ עֲנוּת). וְאֵל תִּעְלֶה וכו' - אֵל תִּשָּׁב בְּמִקּוֹם הָרְאוּי לָךְ בְּעִינֶיךָ, שְׂמָא יֵאמְרוּ לָךְ רַד. וּמִנַּהֲ - וּמִכָּאֵן נִלְמַד. כְּשִׁירִים - כְּטַפֵּל. סְבִילַת הַעֲלֻבוֹנוֹת - סוּפַג עֲלֻבוֹנוֹת בְּשִׁקְטָה. הוּא בֶר בְּבָל וכו' - אָדָם מִבְּבֵל עֵלָה לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל וְנִשָּׂא אִישָׁה (וּשְׁפַת הַדִּיבּוּר שְׁלָחַם הִייתָה שׁוּנָה). אָמַר לָהּ 'בְּשִׁילִי לִי שְׁתֵּי רַגְלֵי בַהֲמָה' בִּישְׁלָה לּוּ שְׁנֵי גַרְגֵרֵי עֲדָשִׁים, כַּעַס עֲלֶיהָ. לְמַחֲרַת אָמַר לָהּ 'בְּשִׁילִי לִי כְמוֹת קִטְנָה הַנְּקֵרָתָה

